

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าการแพทย์แผนปัจจุบันเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาสุขภาพได้ทั้งหมด เนื่องจากเป็นระบบการแพทย์ที่มีราคาสูง ต้องพึ่งพิงเวชภัณฑ์ อุปกรณ์ทางการแพทย์จากต่างประเทศ ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่สำคัญที่ทำให้การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถให้บริการประชาชนได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในชนบทห่างไกล ดังนั้น การกลับไปศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพโดยใช้การแพทย์พื้นบ้านอย่างลุ่มลึกในทุกมิติเพื่อสิ่งที่ยังเหมาะสมกับยุคสมัยมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในสถานการณ์จริงของชุมชนย่อมเป็นสิ่งที่ควรพิจารณา เพราะในทัศนะของชาวบ้านนั้น การแพทย์พื้นบ้านไม่ได้แยกจากการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเด็ดขาดแต่ดำรงอยู่อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้นการพัฒนาสาธารณสุขจึงควรพัฒนาการแพทย์ทุกระบบไปพร้อมกัน แล้วให้ประชาชนเป็นผู้เลือกรูปแบบของการรักษาที่เหมาะสมด้วยตนเอง(ดารณี อ่อนชมจันทร์ , 2537)

แต่อย่างไรก็ตามพบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาส่วนใหญ่มักเป็นทักษะและประสบการณ์ที่สะสมอยู่กับหมอพื้นบ้านผู้นั้นเอง ไม่มีการขีดเขียนบันทึกเป็นตำรา สำหรับหมอพื้นบ้านที่สะสมความรู้ในรูปของตำราก็พบว่า ตำราเหล่านั้นอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการชำรุดเสียหาย หรือมีการชำรุดสูญหายไปแล้ว ส่วนใหญ่ยังไม่มีศิษย์หรือผู้สืบทอดความรู้ต่อไป สภาพที่ดำรงอยู่เช่นนี้บ่งบอกแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงในการสืบทอดความรู้ของหมอพื้นบ้าน(ดารณี อ่อนชมจันทร์,2537)

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพสุขภาพของชุมชน เป็นการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิม ที่ใช้ฐานความเข้าใจสุขภาพแบบองค์รวมทั้งการรักษาทางร่างกาย จิตใจ และสังคมไปพร้อม ๆ กัน การใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านยังมีความจำเป็นโดยเฉพาะกับคนในระดับรากหญ้า ซึ่งมีจำนวนมากกว่าคนครึ่งหนึ่งของประเทศ คนกลุ่มนี้ยังคงเชื่อ และศรัทธาระบบการรักษาแบบดั้งเดิม เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และสืบสานองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนมีสุขภาพที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุลทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมในการบริโภคหรือพฤติกรรมด้านการรับประทานอาหารและพืชผักเป็นยานั้นได้แฝงอยู่ในวิถีชีวิตอย่างกลมกลืนเป็นอย่างดี ดังคำโบราณอีสานกล่าวไว้ว่า “กินข้าวเป็นหลัก กินผักเป็นยา” มิติวัฒนธรรมนี้แสดงถึงพฤติกรรมการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพซึ่งเป็นทุนทางสังคมและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสู่การพึ่งพาสุขภาพตนเองอย่างยั่งยืน ด้านสุขภาพ ตามแนวทาง

เศรษฐกิจพอเพียง และเป็นการกระตุ้นเตือนสติสังคมที่กำลังหลงไหลไปกับระบบทุนนิยม และ กระแสการบริโภคนิยมจนหลงลืมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สั่งสมมาเพื่อลูกหลาน และรุ่นต่อ ๆ ไป อาจจะไม่ใช่สายเกินไปถ้าชุมชนได้หวนกลับคืนมาศึกษา ยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่น และปรับ เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และสุขภาพแบบองค์รวมด้วยสติปัญญา วิธีการจัดการอย่าง ชาญฉลาด โดยสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น

การแพทย์พื้นบ้านเป็นระบบวัฒนธรรมในการจัดการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่มี การเรียนรู้โดยอาศัยรากฐานประสบการณ์ความเชื่อดั้งเดิมและคำสอนของศาสนาโดยมีเอกลักษณ์ เฉพาะของแต่ละท้องถิ่นและมีวิวัฒนาการเป็นไปตามบริบทของตนเอง สำหรับการแพทย์พื้นบ้านใน จังหวัดเลยมีลักษณะเฉพาะที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับผีประเภท ต่างๆ และความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับนรก สวรรค์ บาปกรรม และเป็นวัฒนธรรมที่มีส่วนช่วย ดูแลและรักษาสุขภาพ ทั้งยามปกติและยามเจ็บไข้ได้ป่วยรวมถึงควบคุมดูแลความเรียบร้อยของ สังคมร่วมด้วย

หมอพื้นบ้านของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพ โดยมีขั้นตอนในการ รักษา เริ่มจากผู้ป่วยต้องบูชาขึ้นตั้งซึ่งจะประกอบไปด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน และสวดคำคาถาขึ้นครุ จากนั้นหมอพื้นบ้านจะดำเนินการตามขั้นตอนวิธีการเพื่อบ่งบอกและทำการวินิจฉัยโรคไปตาม อาการ ซึ่งในการวินิจฉัยโรคมิได้มองลักษณะของความเจ็บป่วยเฉพาะทางกายเท่านั้น แต่ยังมอง ครอบคลุมไปถึงความสัมพันธ์ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคมของผู้ป่วย หลังจากนั้นหมอจึง เริ่มกระบวนการป้องกันและดูแลสุขภาพทั้งการบำบัดรักษาและการส่งเสริมเพื่อป้องกันโรค เช่น พิธีกรรมบำบัด ซึ่งเน้นในการบำบัดรักษาสุขภาพจิตใจแต่ก็ต้องทำควบคู่ไปกับการรักษาโรค ที่ เกี่ยวกับทางร่างกาย อาจใช้ด้านกายภาพบำบัด สมุนไพรบำบัด หรืออาหารบำบัดแล้วแต่กรณี แม้ บางครั้งเมื่อหายจากการเจ็บป่วยทางกายแล้ว ต้องทำการฟื้นฟูสภาพจิตใจด้วยพิธีกรรมบำบัด เพื่อ มุ่งเน้นให้ร่างกายกลับสู่สภาวะปกติหรือการนวดเพื่อบำบัดอาการปวดเมื่อย ในบางครั้งอาจต้อง รับประทานยาสมุนไพรเพื่อให้คลายเส้นร่วมด้วย แต่อย่างไรก็ดีแม้ว่าการดูแลสุขภาพจะเชื่อมโยง เกี่ยวพันกันเป็นองค์รวมไม่สามารถแยกออกมาเป็นแต่ละวิธีได้

ในจังหวัดเลยประชาชนมีความเชื่อ ความศรัทธาในการรักษาความเจ็บป่วยโดยหมอ พื้นบ้านมาอย่างยาวนานบนพื้นฐานของวิถีชีวิตของชาวชนบท ร่วมกับวัฒนธรรม สังคมและ เศรษฐกิจที่สอดคล้องกับชุมชน ส่วนการสืบทอดภูมิปัญญา หมอพื้นบ้านเป็นนโยบายมาจาก ส่วนกลางเป็นอำนาจของรัฐ ของนักวิชาการและผู้บริหารนำหลักการ นโยบายผ่านกระทรวง ถึงแม้จะเป็นหลักการที่ดี มีเหตุผล เช่น การใช้พระราชบัญญัติยา พระราชบัญญัติควบคุมการ

ประกอบโรคศิลปะมีผลทำให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านแคบลง หมอพื้นบ้านต้องเรียนจากส่วนกลาง ส่วนหมอพื้นบ้านในท้องถิ่นส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ มีประสบการณ์รู้จักนำสมุนไพรมาใช้ในการบำบัด บำรุง รักษาโดยอาศัยการสังเกต เรียนรู้ และทดลอง ด้วยประสบการณ์อันยาวนาน กว่า จะรู้ว่าสมุนไพรใดสามารถนำมาใช้ในการบำบัดบำรุงร่างกายให้หายจากโรคภัยต่าง ๆ ได้ แต่ไม่มี ใบประกอบโรคศิลปะจึงรักษาแบบกึ่งถูกกึ่งผิดกฎหมาย รวมทั้งในการรักษาไม่ได้เขียนเป็นตำรายาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เรียนรู้จากตำราเหล่านี้และไปรักษาคนไข้ ส่วนผู้ที่เรียนกับส่วนกลางมีใบประกอบแต่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ (หมอกะดาศ) เพราะขาดประสบการณ์ ปัญหาส่วนหนึ่งเพราะการสืบทอดไม่สัมพันธ์กับท้องถิ่น มีความรู้จากตำรา รู้ทฤษฎีต่าง ๆ แต่ไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง จึงเป็นปัญหาหลักที่สำคัญของหมอสมุนไพรในท้องถิ่นที่ขาดการประยุกต์นำความรู้ด้านภูมิปัญญาสมุนไพรที่เป็นของแท้มาใช้ และยังมีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ และการสืบทอดอย่างเหมาะสม ซึ่งปัญหาเหล่านี้สามารถแก้ไขได้ถ้ามีการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการใช้สมุนไพรจัดเก็บบันทึกไว้พร้อมที่จะนำไปใช้ได้ทันที ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการนำยาสมุนไพรเข้าทดแทนยาเคมีที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศได้อย่างมหาศาล อันจะเป็นผลให้เกิดการลดต้นทุนในการบริการสุขภาพของประเทศ จากการศึกษาพบว่าความรู้หมอพื้นบ้านสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มดูแลรักษาสุขภาพด้วยพิธีกรรมหรือพิธีกรรมบำบัด (จิตบำบัด) กลุ่มดูแลรักษาสุขภาพด้วยวิธีทางกายบำบัด (รวมการฟื้นฟูสภาพทางกาย) กลุ่มดูแลรักษาสุขภาพด้วยยาสมุนไพรหรือสมุนไพรบำบัด และสุดท้ายคือการดูแลรักษาสุขภาพด้วยอาหารการกิน ซึ่งจากการสำรวจหมอพื้นบ้านที่ให้บริการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าส่วนใหญ่เป็นหมอสมุนไพร

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านในการรักษาสุขภาพในชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งที่จำเป็นต้องศึกษา ค้นคว้า ให้ได้องค์ความรู้อย่างแท้จริงและถูกต้องภายใต้กระบวนการศึกษาในเชิงวิชาการอย่างบูรณาการในเงื่อนไขที่ปรากฏและดำรงอยู่ในสภาพปัจจุบันของชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสานผลจากการศึกษาทำให้ทราบสถานภาพของหมอพื้นบ้านอีสาน องค์ความรู้ที่หมอพื้นบ้านใช้ สภาพการรักษาพยาบาลและการให้บริการของหมอพื้นบ้านอีสาน การยอมรับวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาสุขภาพ ผลจากการศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางส่งเสริมการนำภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสานมาใช้ เพื่อให้เป็นที่พึ่งพาในด้านการดูแลสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในชุมชนต่อไป และยังเป็นหนทางที่จะทำให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองในด้านการดูแลสุขภาพได้ต่อไปรวมทั้งส่งเสริมให้เห็นคุณค่าในภูมิปัญญาของ

ชาวอีสานซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดประโยชน์ในวงกว้างได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษา องค์ความรู้ที่หมอพื้นบ้านใช้ สภาพการรักษาพยาบาลและการให้บริการของหมอพื้นบ้าน การยอมรับวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านในจังหวัดเลย
2. เพื่อพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสานด้านสมุนไพรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา มีดังนี้
 - 1) ศึกษาองค์ความรู้ที่หมอพื้นบ้านใช้ สภาพการรักษาพยาบาลและการให้บริการของหมอพื้นบ้าน การยอมรับ วิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านด้านสมุนไพรในจังหวัดเลย
 - 2) พัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสาน ด้านสมุนไพรจากกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง
2. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

ผู้ให้ข้อมูลหลัก(Key informant) ประกอบด้วย

 - 1) หมอพื้นบ้านที่รักษาผู้ป่วยในจังหวัดเลยจำนวน 14 อำเภอ โดยมีเกณฑ์คัดเลือกหมอพื้นบ้านคือ เป็นหมอที่ได้ขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้านไว้กับทางสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลยแล้ว และ เป็นหมอที่ยังทำการรักษาผู้รับบริการอยู่ในปัจจุบัน
 - 2) ผู้ใช้บริการเป็นคนที่อยู่ในชุมชนและเคยมารับบริการจากหมอพื้นบ้านจำนวน 20 คน โดยมีเกณฑ์คัดเลือกผู้ให้บริการดังนี้
 - (1) เป็นผู้อยู่ในปัจฉิมวัยกล่าวคือมีอายุตั้งแต่ 32 ปีขึ้นไป (แบ่งตามเกณฑ์แพทย์แผนไทย)
 - (2) เป็นผู้ประกอบอาชีพแล้ว
 - (3) เป็นผู้ที่มาใช้บริการจากหมอพื้นบ้านในระยะ 3 เดือนที่ผ่านมา
 - 3) สมาชิกในครอบครัวของหมอพื้นบ้าน
 - 4) ผู้นำหรือแกนนำชุมชน
 - 5) กลุ่มเครือข่ายหมอพื้นบ้าน

6). ภาควิชาที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน เช่น อบต. สถานศึกษา และหน่วยงานหลักที่ดูแลเรื่องหมอพื้นบ้านได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเลย

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดนิยามศัพท์ดังนี้

1. ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่เรียนรู้ สืบทอดกันมา จากรุ่นสู่รุ่น เป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และทดลองนำไปปฏิบัติอย่าง จริงจังจนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการ แก้ปัญหาดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นอย่างดี
2. หมอพื้นบ้าน หมายถึง บุคคลผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการดูแลบำบัดรักษา ผู้ เจ็บป่วยด้วยสมุนไพรเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมและเป็นหมอมานแล้วไม่ต่ำกว่า 10 ปี
3. สมุนไพร หมายถึง ส่วนต่าง ๆ ของพืช สัตว์ แร่ธาตุ ที่สามารถนำมาเป็นยาเพื่อใช้ ดูแลรักษาสุขภาพ หรือบำบัดรักษาให้กับผู้เจ็บป่วยได้
4. รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพชุมชน หมายถึง วิธีการ แนวทางส่งเสริมสุขภาพของ คนในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสานด้วยการใช้สมุนไพร
5. ผู้นำชุมชน หมายถึง บุคคลที่ได้รับการเลือกตั้งจากชุมชนสังคม ให้เป็นผู้นำหรือผู้ได้รับการ แต่งตั้งจากรัฐเพื่อเป็นผู้นำชุมชนสังคม ในการวิจัยนี้ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นายกองค์การบริหาร ส่วนตำบล สมาชิกสภาเทศบาล (สท.) สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด
6. ผู้รับการบำบัดรักษา หมายถึง บุคคลผู้ที่เจ็บป่วยหรือมีความผิดปกติทางร่างกาย และจิตใจ จึงต้องมารับการบำบัดรักษา
7. องค์ความรู้ที่หมอพื้นบ้านใช้ หมายถึง ความรู้ต่างๆเกี่ยวกับสมุนไพรที่หมอพื้นบ้าน ใช้ในการรักษาผู้ป่วย
8. สภาพการรักษาพยาบาลและการให้บริการของหมอพื้นบ้าน หมายถึง วิธีการ รักษา ขั้นตอนต่างๆที่หมอพื้นบ้านใช้สมุนไพรในการรักษาผู้ป่วย
9. การยอมรับ วิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน หมายถึง การที่ผู้ป่วย / หรือ / และ ญาติให้การยอมรับการรักษาของหมอพื้นบ้าน
10. รูปแบบส่งเสริมสุขภาพชุมชน หมายถึง วิธีการ แนวทางในการส่งเสริมสุขภาพ ของสมาชิกในชุมชน ซึ่งวิธีการนี้ได้จากการระดมความคิดเห็นของทุกภาคที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ทราบองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านที่ใช้ในการรักษาสุขภาพ รวมทั้งวิธีการกระบวนการ ขั้นตอนต่างๆ ในการรักษาของหมอพื้นบ้านและการยอมรับการรักษาของหมอพื้นบ้าน
- 2) ได้ทราบผลของการรักษาของหมอพื้นบ้านในจังหวัดเลย ในทัศนะของผู้เจ็บป่วย ซึ่งใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาตำรา ต่างๆ ในเชิงวิชาการทางการแพทย์ทางเลือก
- 3) ได้ รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอีสานด้วยสมุนไพร
- 4) เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในการผสมผสานระบบการแพทย์พื้นบ้านสู่ระบบสุขภาพไทยอย่างเหมาะสม และพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่ผนวกและพัฒนาเข้าสู่ระบบประกันสุขภาพในอนาคตเพื่อเป็นทางเลือกของประชาชนในการดูแลสุขภาพ
- 5) นำเอาองค์ความรู้ด้านการรักษาของหมอพื้นบ้านที่ได้รับจากการวิจัย จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อใช้ประกอบในการเรียนของนักเรียน นักศึกษาแพทย์แผนไทย ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ให้กลุ่มเยาวชนและ ผู้ที่สนใจการแพทย์พื้นบ้าน
- 6) นำเอาแนวทางการพัฒนาจากงานวิจัย เสนอต่อที่ประชุมวิชาการสาธารณสุขแห่งชาติ และ/ หรือองค์กรที่ต้องการพัฒนาส่งเสริมและพัฒนาหมอพื้นบ้าน รวมทั้งเพื่อให้หน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบด้านแพทย์แผนไทยได้เข้าใจปัญหา ที่แท้จริงในการรักษาสุขภาพด้วยหมอพื้นบ้าน เพื่อเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพ ต่อไป

2 กลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับประโยชน์

- 1) กลุ่มที่รับประโยชน์โดยตรงได้แก่ บุคคลทั่วไป ผู้เจ็บป่วย สามารถนำองค์ความรู้หมอพื้นบ้านที่ได้ไปใช้ในการดูแลสุขภาพ และบำบัดอาการเจ็บป่วย
- 2) กลุ่มที่เกี่ยวข้องได้แก่ แพทย์ พยาบาล ใช้เป็นทางเลือกในการรักษาผู้ป่วยโดยผสมผสานการแพทย์แผนไทย ร่วมกับการแพทย์สมัยใหม่
- 3) กลุ่มที่ศึกษาในสาขาที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปประกอบในการเรียนของนักเรียน นักศึกษาแพทย์แผนไทย ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ให้กลุ่มเยาวชนและ ผู้ที่สนใจการแพทย์พื้นบ้าน

แนวทางความคิดที่นำมาใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้อยู่บนฐานคิดว่าการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพควรดำเนินการให้สอดคล้องกับ วิถีชุมชน วัฒนธรรม ความเชื่อโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องการเจ็บป่วยและการรักษาตามวิถีชุมชน ดังนั้นการส่งเสริมสุขภาพชุมชนจึงไม่ควรมองข้ามเรื่องวิถีชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาสุขภาพของชุมชน ซึ่งเป็นการดูแลรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิม ที่ใช้ฐานความเข้าใจสุขภาพแบบองค์รวมทั้งการรักษาทางร่างกาย จิตใจ และสังคมไปพร้อม ๆ กัน การใช้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านยังมีความจำเป็นโดยเฉพาะกับคนในระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นระบบการรักษาแบบดั้งเดิมเพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และสืบสานองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนมีสุขภาพที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุลทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมในการบริโภคหรือพฤติกรรมด้านการรับประทานอาหารและพืชผักเป็นยานั้นได้แฝงอยู่ในวิถีชีวิตอย่างกลมกลืนเป็นอย่างดี ดังคำโบราณอีสานกล่าวไว้ว่า “กินข้าวเป็นหลัก กินผักเป็นยา” มิติวัฒนธรรมนี้แสดงถึงพฤติกรรมการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพซึ่งเป็นทุนทางสังคมและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสู่การพึ่งพาสุขภาพตนเองอย่างยั่งยืน ด้านสุขภาพ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง